

מהו המועד שבו אישה מוסלמית גרושה רשאית לעתור לחיוב הגרוש שלה במזונות העידה (תקופת ההמתנה)?

ערעור 2019-257 – בית הדין השרעי לערעורים

תאריך מתן פסקהדין: 6.11.2019.

כב' הקאדי זיאד להואני
כב' הקאדי מוחמד אבו עובייד
כב' הקאדי ד"ר איאד זחאלקה

שרעי אזורי: שרעי באקה אל-ערבייה – תיק 2018-2825

מסגרת נורמטיבית

המזונות שאישה מוסלמית זכאית להם לאחר סיום הנישואין נקראים "מזונות תקופת ההמתנה" (בערבית – "נִפְקַת עֵדָה"), והאישה זכאית להם מאחר שהיא נמצאת ב"תקופת המתנה", שבמהלכה נאסר עליה להינשא מחדש. מטרתה של תקופת ההמתנה היא לוודא שהאישה אינה בהיריון מבעלה וכן לתת שהות לבעל להחזיר את אשתו.¹ בהתאם לכך, קיימים כמה סוגים של תקופות המתנה (עידה):

1. **עידה המסתיימת עם הלידה** – כאשר בנייהזוג מתגרשים בזמן שהאישה בהיריון. משך העידה במקרה כזה הוא כמשך ההיריון.²
2. **עידה על-פי ירחי נידה שלמים (וסת)** – עידה זו נמשכת שלושה ירחי נידה.³

1 במהלך תקופת ההמתנה הבעל יכול להשיב את הנישואין לתוקף במעשה או בדיבור: עלידי קיום יחסי אישות או עלידי אמירה מפורשת שהנישואין תקפים. ראו מחמד אבו זהרה **אל-אחואל א-שח'סייה** [המעמד האישי] 371 (אל-קאהרה, דאר אל-פכר אל-ערבי 2007).

2 הקוראן, בפסוק 4 בסורת א-טלאק (השילוחים), קובע: "וְאֵלֶּה מִנְשֵׁיכֶם אֲשֶׁר הִתְאַשְׁוּ מִדְּוֹתָן [=חדלה אצלן הווסת], כִּי תִהְיֶוּ בְּסַפְקٍ, וְהָיָה מִסְפַּר יָמֵיהֶן שְׁלֹשָׁה יָדָשִׁים, וְ[כך גם] אֵלֶּה אֲשֶׁר לֹא תִדְּוִינָה [=טרם החלה אצלן הווסת]. אֵף הַנְּשִׂים הַקְּרוֹת וְהָיָה עִת מוֹעֲדָן, עַד אֲשֶׁר תִּטְלַנָּה מִשְׁאָן...". **אלקראן** [הקוראן] (יוסף יואל ריבלין מתרגם 1987), נגיש באתר **פרויקט בן-יהודה** <https://bit.ly/38Ai1lm>. ראו גם ס' 144 לחוק המשפחה העות'מאני, 1917.

3 פסוק 228 בסורת אל-בקרה (הפְּרָה) קובע: "וְהַגְּרוּשׁוֹת תּוֹחַלְנָה (נִבְדְּלוֹת) לְנַפְשָׁן עַד מְלֹאת לָהֶן טְהָרָתָן הַשְּׁלִישִׁית, וְלֹא תִהְיֶה לָהֶן לְהַעֲלִים אֶת אֲשֶׁר יֵצֵר אֱלֹהִים בְּרַחֲמָן, אִם מְאָמִינוֹת הָנָה בְּאֵלֵהֶם וּבִיּוֹם הָאֲחֵרוֹן. וְטוֹב מִזֶּה יַעֲשׂוּ בְעֲלֵיהֶן, כִּי יִשְׁבּוּן בְּתוֹךְ הַמוֹעֵד הַזֶּה אִם יִחְפְּצוּ לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹם". **אלקראן**, לעיל ה"ש 2. ראו גם ס' 139 לחוק המשפחה העות'מאני.

3. עידה המחושבת על-פי חודשים – עידה זו חלה במקרה שאישה אינה רואה וסת או הגיעה לגיל הפסקת הווסת (גיל חמישים וחמש). במקרה זה העידה נמשכת שלושה חודשים.⁴
4. עידה של אלמנה שבעלה נפטר – אישה שבעלה נפטר זכאית למזונות עידה מכספי העיזבון במשך ארבעה חודשים ועשרה ימים.⁵

התביעה למזונות עידה

חוק המשפחה העות'מאני, 1917 (להלן: החוק),⁶ קובע כי הבעל יישא במזונות עידה. אישה שהוכרזה מורדת (נאשז) אינה זכאית למזונות עידה. גם אישה שהתאלמנה בהיותה מורדת אינה זכאית למזונות עידה, אך היא מחויבת בתקופת ההמתנה הממושכת לפני שתוכל להינשא מחדש. מזונות עידה שנפקדו וטרם נגבו אינם מבוטלים עם פטירתו של אחד מבני-הזוג, וזכות התביעה עומדת לא רק לאישה הזכאית למזונות, אלא גם ליורשיה, אם היא נפטרה.⁷

תביעה למזונות עידה יש להגיש בתוך תקופת ההמתנה, ולא לאחר סיומה.⁸ מועד זה הוא מהותי, ואין מדובר בנושא פרוצדורלי גרידא, שכן המועד נגזר ממהותו של העניין, וחריגה ממנו מאיינת את המטרה העומדת בבסיס ההסדר. כאמור לעיל, מטרתה של תקופת העידה היא לבדוק אם האישה מעוברת. במצב זה חלה על הבעל החובה לשלם את מזונות האישה, מכיוון שהיא ממשיכה למעשה בקיום חובת הריתוק (אחתבאס), ונאסר עליה להינשא לגבר אחר. אם תוגש התביעה לאחר שתקופת ההמתנה כבר הסתיימה, היא תהיה מנותקת מהמטרה שלשמה נקבע חיוב הבעל במזונות העידה.⁹

התשתית העובדתית וההליכים בין בני-הזוג

בני-הזוג נשואים מתאריך 16.8.2016 – כך על-פי פסק-דין מיום 30.1.2017 בתביעה להוכחת נישואין שהגישה האישה. ביום שבו ניתן פסק-הדין בתביעה להוכחת הנישואין הגיש הבעל תביעה להוכחת גירושין, וביקש לקבוע כי הסתיימה תקופת העידה של הגרושה.¹⁰ הבעל טען כי גירש את אשתו פעמים מספר, וכי הפעם האחרונה הייתה בחודש אוגוסט 2016 (כלומר, כמעט חצי שנה לפני הגשת התביעה). בהמשך הוא הגיש הודעה

---

4 ראו לעיל ה"ש 2 וכן ס' 140 לחוק המשפחה העות'מאני.
5 פסוק 234 בסורת אל-בקה (הפרה) קובע: "وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مِنَّمَا كُنْتُمْ لَهَا صُحُفًا فَأُولَئِي عَلَيْكُمْ حَقُّ الدَّيْنِ الَّذِي كُنْتُمْ عَلَيْهِنَّ مِنَ النِّسَاءِ" (הנשים)
6 חוק זה נקלט במשפט הישראלי מכוח הוראות ס' 11 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח-1948.
7 ס' 151 ר' 154 לחוק המשפחה העות'מאני.
8 ס' 153 לחוק המשפחה העות'מאני.
9 ראו גם תמ"ש (משפחה קר') 4875-12-08 פלונת נ' פלוני (נבו 15.6.2009).
10 ת' (שרעי אזורי חי') 118-2017 (אתר בתי-הדין השרעיים (אבד"ש) 26.3.2017).

שבה פירט שלושה מועדים שונים שבהם גירש את האישה באמירה מפורשת (בתאריכים 5.8.2016, 14.8.2016 ו-16.8.2016).¹¹ בתאריך 26.3.2017 אישר בית-הדין השרעי בחיפה את הגירושין החל ביום 16.8.2016, בנימוק שאקט הגירושין הוא בסמכות הבעל, וקבע כי הגירושין הם מסוג "גירושין קבועים ארוכים" (טלאק באין בינונה כברא).¹² האישה הגישה ערעור לבית-הדין השרעי לערעורים,¹³ שבו הכחישה את קיום הגירושין בפעם הראשונה. היא טענה כי הגירושין שהתקיימו ב-16.8.2016 צריכים להיחשב לפיכך גירושין בני-ביטול (טלאק רג'עי), וכי לאחריהם חזרו בני-הזוג לחיות יחד. היות שמדובר בשאלה עובדתית, הורה בית-הדין השרעי לערעורים על החזרת התיק לבית-הדין השרעי האזורי בחיפה לשם בירור עובדות המקרה. בית-הדין השרעי בחיפה חזר בפסק-דינו מיום 10.4.2018 על קביעתו הקודמת מיום 26.3.2017,¹⁴ וקבע כי אין בחזרת האישה לחיי הזוגיות לאחר הגירושין כדי לשנות מהעובדה של קיום הגירושין בפעם השלישית, ולכן היא מגורשת שלוש פעמים.

האישה לא השלימה עם הקביעה החדשה של בית-הדין השרעי בחיפה, והגישה ערעור לבית-הדין השרעי לערעורים.¹⁵ ערעורה זה נדחה ביום 24.10.2018, ובכך נקבע סופית שמועד הגירושין הוא 16.8.2016. מכל מקום, עוד קודם לכן, ביום 17.5.2018, הגישה האישה תביעה לבית-הדין השרעי בבאקה אל-ערבייה (תיק 2825-2018) בבקשה לחייב את האיש במזונות עידה על סך 2,000 ש"ח לחודש.

בכתב ההגנה שהוגש מטעם האיש נטען כי התביעה הוגשה לאחר שחלף המועד הקבוע בחוק להגשת תביעה למזונות עידה,¹⁶ שכן יש לחשב את מניין הימים להגשת תביעת עידה מהיום שבו אישר בית-הדין השרעי בחיפה את גירושי הצדדים, קרי 26.3.2017, ולא מיום מתן פסק-הדין השני של בית-הדין השרעי האזורי שאשרר את פסק-הדין הראשון

11 לפי ההלכה המוסלמית, יש כמה סוגי גירושין. סוג אחד הוא גירוש ברביטול (טלאק רג'עי), שמתהווה כאשר הבעל אומר את נוסחת הגירושין פעם אחת. במקרה כזה הבעל יכול להחזיר את גרושתו לחיקו באמירה או במעשה (כלומר, עליידי קיום יחסי מין עימה, ואפילו עליידי חיבוק או נשיקה). אם הבעל אינו מחזיר אותה במשך תקופת ההמתנה, הגירוש ברהיטול נהפך לגירוש קבוע (טלאק באין). קיימים שני סוגים של גירוש קבוע. האחד הוא "גירוש קבוע קטן" (טלאק באין בינונה צוע'רה), שמשמעותו היא שניתן לחדש את הנישואין אחרי עריכת הסכם נישואין חדש בין בני-הזוג. גירוש קבוע קטן מתקיים לאחר שגירוש ברביטול לא בוטל ונהפך לקבוע. לעומת זאת, "גירוש קבוע גדול" (טלאק באין בינונה כברא) מתקיים כאשר הבעל גירש את אשתו שלוש פעמים (גם גירוש ברביטול נכלל במספר מקרי הגירושין לצורך הקביעה אם הגירוש הקבוע גדול). במקרה כזה אי-אפשר לחדש את הנישואין בין בני-הזוג עליידי עריכת הסכם נישואין חדש אלא לאחר שהאישה נישאה לגבר אחר, נישואיה מומשו, ולאחר-מכן היא התגרשה מהבעל החדש או התאלמנה והסתיימה תקופת ההמתנה מהנישואין החדשים. ראו ס' 111–115 לחוק המשפחה העות'מאני.

12 ראו ההערה הקודמת.

13 ע' (שרעי ערעורים) 151-2017 (20.12.2017).

14 ת' (שרעי אזורי חי') 118-2017 (אבד"ש 10.4.2018).

15 ע' (שרעי ערעורים) 185-2018 (אבד"ש 24.10.2018).

16 ראו ס' 153 לחוק המשפחה העות'מאני (וכן ס' 229 לקובץ הדינים השרעיים על-פי האסכולה החנפית: מוחמד קדרי באשא אל-אחכאם א-שרעייה פי אל-אחואל א-שח'סייה עלא מד'הב אבי חניפה אנעמאן (ביירות, דאר אבן חזם 2007) (להלן: קובץ הדינים השרעיים)).

(10.4.2018). לטענת האישה, האישה ידעה על הגירושין במועדם אך לא טרחה להגיש תביעה לתשלום מזונות עידה בתוך התקופה הקבועה לכך בחוק, ולפיכך דין תביעתה להידחות.

פסקדינו של ביתהדין השרעי האזורי

ביתהדין השרעי האזורי קבע כי בהתאם לפסיקה של ביתהדין השרעי לערעורים, מניין הימים להגשת תביעת מזונות עידה בגירושין מתוקף החלטה שיפוטית (תפריק קדאאי) מתחיל ביום מסירת פסקדין סופי של ערכאת הערעור לידי האישה. הוא קבע כי התקופה מתאריך מתן פסקדינו של ביתהדין השרעי האזורי המתיר את נישואי הצדדים¹⁷ ועד למסירת פסקדינו של ביתהדין השרעי לערעורים (פסקדין סופי) לידי האישה אינה נכללת במניין הימים לחישוב המועד האחרון להגשת תביעת מזונות עידה. זאת, משום שבמהלך תקופה זו האישה אינה יודעת את מצבה האישי, שכן ייתכן שביתהדין השרעי לערעורים יבטל את פסקהדין המתיר את נישואי הצדדים והיא לא תיחשב מגורשת.

למעשה, בהיבט של המועד להגשת תביעת מזונות עידה השווה ביתהדין השרעי האזורי בין גירושין אשר מבוצעים על-ידי הבעל ומאושרים על-ידי ביתהדין השרעי לבין התרת נישואים על-ידי הקאדי (הפרדה שיפוטית – תפריק קדאאי). אילכך הוא החיל על המקרה מושא תיק זה את פסיקת ביתהדין השרעי לערעורים בנוגע למועד האחרון להגשת תביעת מזונות עידה במקרים של הפרדה שיפוטית.¹⁸ לנוכח זאת קבע ביתהדין האזורי כי תביעת האישה למזונות עידה הוגשה במועד, ותייב את האיש במזונות עידה בסכום כולל של 4,500 ש"ח עבור כל תקופת העידה וכן בהוצאות משפט בסך של 1,000 ש"ח.

הערעור לביתהדין השרעי לערעורים

האיש ערער על חיובו במזונות עידה לביתהדין השרעי לערעורים, וטען בערעורו כי ביתהדין האזורי טעה בפסיקתו, שכן כבר בפסקהדין של ביתהדין השרעי בחיפה מיום 10.4.2018¹⁹ נקבע כי הגירושין נהפכו לסופיים ביום 16.8.2016, וקביעה זו אושרה בפסקדין של ביתהדין השרעי לערעורים ביום 20.24.10.2018²⁰ לטענתו, פרקהזמן המתיר

17 סיום נישואיהם של צדדים מוסלמים נעשה באחת משלוש אפשרויות: (1) גירושין – אקט ששמור בידי הבעל; (2) הפרדה שיפוטית (תפריק קדאאי) – החלטה של ביתהדין השרעי המתירה את נישואי הצדדים; (3) ביטול הנישואין – לדוגמה, כאשר אישה מוסלמית נושאת גבר לאמוסלמי. בעניין ביטול נישואין ראו ס' 58 לחוק המשפחה העות'מאני.

18 ע' (שרעי ערעורים) 95-1997 (20.10.1997); ע' (שרעי ערעורים) 315-2002 (15.9.2002); ע' (שרעי ערעורים) 137-2008 (אבד"ש 27.7.2008); ע' (שרעי ערעורים) 308-2008 (23.3.2009) ועוד.

19 ת' 118-2017, לעיל ה"ש 14.

20 ע' 185-2018, לעיל ה"ש 15.

לאישה להגיש תביעת מזונות עידה חלף זה כבר, ולכן פסק-הדין שגוי ויש לבטלו. לא הוגש כתב תשובה מטעם האישה.

פסק-הדין של בית-הדין השרעי לערעורים

בפסק-הדין בערעור נדונה השאלה מהו פרק-הזמן הקבוע בחוק שבמסגרתו האישה הגרושה יכולה להגיש תביעת מזונות עידה.

בית-הדין השרעי לערעורים קבע כי על-פי סעיף 145 לחוק המשפחה העות'מאני, רק אישה המוכרזת כ"ממתנה" (מועתדה), קרי כנמצאת בתקופת ההמתנה (עידה), זכאית להגיש תביעה לתשלום מזונות עידה. לפי סעיף זה, תקופת ההמתנה מתקיימת בעקבות קיום גירושין (בין על-ידי הבעל ובין בהחלטה שיפוטית) או בעקבות פטירת הבעל. אם האישה אינה נמצאת בתקופה זו, אזי אחד משניים: או שקשר הנישואין עודנו שריר וקיים, ובמקרה זה היא זכאית לעתור לחיוב האיש במזונות אישה; או שתקופת ההמתנה הסתיימה, ובמקרה זה אין היא זכאית לעתור למזונות אישה או למזונות עידה.

סעיף 321 לקובץ הדינים השרעיים²¹ מקביל לסעיף 145 לחוק, אולם הוא מפורט ומקיף יותר. על-פי סעיף זה, העידה מתקיימת בעקבות גירושין שהתקיימו בסופם של נישואין תקפים, בעקבות החלטה שיפוטית בדבר פירוק נישואין נפסדים או בעקבות מות הבעל. תקופת העידה מסתיימת גם אם האישה לא ידעה על הגירושין או על מות האישה. לשם ביסוס קביעה זו מפנה בית-הדין השרעי לערעורים לפרשנות שניתנה לסעיף 321 על-ידי המלומד המצרי מוחמד זיד אל-אביאני.²² לפי אל-אביאני, חכמי הדת קבעו כי תקופת ההמתנה אומנם מתחילה בתאריך הגירושין, אולם החבות בתשלום מזונות העידה מתחילה בתאריך ההודעה (אח'באר) בדבר הגירושין. אילכך, בבואנו לפסוק את מועד הזכאות להגשת תביעת מזונות עידה, יש לבחון מתי קיבלה האישה הודעה בדבר הגירושין. אם האישה מאשרת את תאריך ההודעה שנקב הבעל (בין שזו תאריך הגירושין בפועל ובין שזו תאריך מאוחר יותר), אזי מועד תחילתו של מניין ימי הזכאות להגשת תביעת מזונות עידה יהיה מוסכם וברור. לעומת זאת, אם האישה מכחישה שקיבלה הודעה בדבר הגירושין בתאריך שנקב הבעל, עלולת ארבע אפשרויות:

1. האישה מצליח להוכיח את מסירת ההודעה ביום שנקב, ומשמעותו של תאריך זה היא שתקופת ההמתנה הסתיימה לפני מועד הגשת התביעה – במקרה זה האישה אינה זכאית למזונות עידה.
2. האישה מוכיח את המועד שנקב אולם טרם חלפה תקופת ההמתנה – במקרה זה האישה תהיה זכאית למזונות עידה.

21 קובץ הדינים השרעיים, לעיל ה"ש 16.

22 מוחמד זיד אל-אביאני שרח אל-אחכאם א-שרעייה פי אל-אחואל א-שח'סייה למוחמד קדרי באשא [ביאור הדינים השרעיים בענייני המעמד האישי של מוחמד קדרי באשא] (אלקאהרה, דאר אל-כתוב אל-עלמייה, 2016).

3. האישה כושל במשימה להוכיח כי יידע את האישה בדבר הגירושין במועד שנקב – במקרה זה האישה תהיה זכאית למזונות עידה מהמועד שבו נודע לה לטענתה על הגירושין, ובתנאי שמועד זה נופל בתוך תקופת ההמתנה.
4. תקופת ההמתנה טרם חלפה ממועד הגירושין או ממועד מסירת ההודעה לטענת האישה – במקרה זה האישה תהיה זכאית למזונות העידה.

ביתהדין השרעי לערעורים מסיק מדברי המלומד אל-אביאני כי המועד שבו תוכל אישה גרושה לתבוע מזונות עידה הוא מיום הגירושין בפועל, ככל שהאישה מאשרת אותו, או מן היום שבו קיבלה את הודעת האיש על הגירושין.

ביתהדין השרעי לערעורים מציין כי המקרה הנדון נופל בקטגוריה הראשונה: תקופת ההמתנה ממועד קבלת ההודעה על הגירושין כבר הסתיימה (הגירושין התקיימו כזכור ביום 16.8.2016, כפי שקבע ואשרר ביתהדין האזורי בחיפה²³). אילכך, בהתאם לסעיף 153 לחוק – הקובע כי יש להגיש את תביעת מזונות העידה בתוך תקופת העידה, ולא לאחר סיומה – דין הערעור להתקבל. ביתהדין ביטל לפיכך את פסקהדין של ביתהדין האזורי, ופסק כי הבעל אינו חב מזונות עידה לאישה.

בשולי פסקהדין העיר ביתהדין השרעי לערעורים כי שני עניינים נותרים כאן ב"צריך עיון": האחד, הוראת סעיף 153 לחוק קובעת כי הזכאות למזונות עידה נשללת אם לא התבצעה הערכה של גובה המזונות במהלך תקופת ההמתנה, אולם נראה כי כלל זה מיושם מיום הגשת התביעה, ולא מיום מתן פסקהדין הקובע את שיעור המזונות. בעניין זה יש דעות לכאן ולכאן, לדברי ביתהדין, והוא מחייב דיון החורג מענייניו של הערעור שלפניו. הסוגיה האחרת שצריכה עיון היא מתי תקופת מזונות העידה מתחילה: האם היא מתחילה ביום הגשת התביעה (כפי שקובע סעיף 94 לחוק ביחס למזונות אישה) או שמא ביום תחילת העידה? לשון אחר, האם פסקהדין בתביעת עידה צריך להתייחס לתקופת ההמתנה שקדמה למועד הגשת התביעה? עד היום טרם זכו שאלות אלו בתשובה בפסיקתו של ביתהדין השרעי לערעורים.

סיכום ומסקנות

חשיבותו של תיק זה היא בהפניית תשומתהלב לסוגיית העידה – סוג מזונות נפוץ, הנדון כמעט בכל תיקי הגירושין. פסקהדין של ביתהדין השרעי לערעורים עושה סדר בסוגיה, וקובע מסגרת דיון טמפורלית לתביעות עידה (יש להגישן בטרם הסתיימה תקופת העידה). כמרכזן, פסקהדין מבחין, במשתמע, בין מקרי גירושין (טלאק) למקרים של הפרדה שיפוטית (תפריק קדאאי): במקרים מן הסוג הראשון על האישה להגיש תביעת מזונות עידה בתוך תקופת העידה מיום היוודע לה דבר הגירושין; במקרים מן הסוג השני על האישה להגיש תביעת מזונות עידה בתוך תקופת העידה מיום פירוק הנישואין, אולם אם מוגש

---

23 ואכן, האישה לא הכחישה כי קיבלה ביום זה הודעה מהבעל על הגירושין.

תקציר פסקהדין של בית-הדין השרעי לערעורים בערעור 2019-257

ערעור על פסקהדין בעניין פירוק הנישואין (ולא רק בעניין הזכויות כתוצאה מסיום הנישואין), המונה נעצר עד לקבלת הכרעה סופית בתיק.